

Zöldség-gyümölcs kisárutermelők marketingszemléletű alkalmazkodása a kereskedelem koncentrációjához¹

A zöldség-gyümölcs szektorban a nagyméretű kereskedelmi láncok szerepének növekedése a fogyasztói értékesítésben, illetve az értékesítési csatornák struktúrájában az egyes országokban meglévő különbségek mellett általános tendencia. A kutatás az alkalmazkodás tekintetében a kisárutermelők marketingszemléletű stratégiai gondolkodásmódjával, az ezzel kapcsolatos problémákkal, azok megoldási lehetőségeivel, továbbá a kisárutermelésen belüli tényezőket kiegészítő makroszintű támogatási és ösztönzési rendszerrel kíván foglalkozni. Mivel a zöldség-gyümölcs árutermelés jelentős részének kézimunka-igényessége miatt a kis méret adottság, a kutatás nem a méret növelése, hanem a kis méret mellett a gazdasági potenciál (a gazdasági erő, a verseny- és alkalmazkodóképesség) erősítése, növelése irányába keresi a megoldást.

SZAKIRODALMI ELEMZÉS

Az agrárközgazdasági és az agrármarketing szakirodalom a mezőgazdasági árutermelés és a kereskedelem kapcsolatát alapvetően négy megközelítésben vizsgálja.

A témával gyakran a verseny- és piacszerkezeti elemzések, továbbá az erőfölénnyel foglalkozó tudományos dolgozatok között találkozunk. A piaci erőfölény vizsgálatával széleskörű hazai és nemzetközi szakirodalom foglalkozik. A kereskedelem koncentrációs folyamatának hatására megszorodtak a kereskedelem és a beszállítók kapcsolatában, illetve az ellátási láncban az erőfölényt elemző munkák. (Cotterill [2002], Dobson et al [2003], Juhász et al [2005], Vorley [2003], MKIK Gazdaság- és Vállalkozáselemző Intézet [2007]).

A másik megközelítés a vertikális koordináció, amely az egymás után következő vertikális fázisok – mezőgazdasági árutermelés – feldolgozás – értékesítés összehangolásával, ezen belül az értékesítési csatornákkal, a koordinációs és integrációs modellekkel, az együttműködési és szerződéses formákkal, továbbá a tranzakciós költségekkel foglalkozik. (Pearce [1993], Fertő [1996], Forgács [1986], Juhász [1999], Loseby [1997], Peterson et al [2001])

A harmadik megközelítés az ellátási lánc, a termékpálya logisztikai rendszerének vizsgálata, a termékpályán belüli kapcsolatok, továbbá a termékpályás szervezetek elemzése. Ezek a vizsgálatok sokszor szemléleti módon különböznek a vertikális koordinációtól, más esetekben pedig kevésbé elméletiek, közelebb állnak a gyakorlathoz, konkrétabbak. (Harrison – van Hoek [2002], Knoll [1999], Mohácsi – Szabó – Szeremley [2000], Stauder [2000], Szabó [1995], Wortmann [2003]).

¹ A cikk a K67739-es számú OTKA kutatás alapján készült.

A negyedik megközelítés a termelés és kereskedelem és azon belül a mezőgazdaság és a kereskedelem kapcsolatrendszerének marketingszemléletű elemzése. (Agrármarketing (szerkesztő: Lehota – Tomcsányi) [1994], Bauer – Berács [1992], Fertő – Szabó G. [2004], Kartali – Stauder – Orbánné Nagy [1997], Kohls – Uhl [1990], Meulenberg (ed.) [1993], Rekettye [1999], OECD [1996], Szakály – Szigeti – Szente [1994], Seres [2004]). A marketingszemléletű megközelítésekben fontos szerepet kap a vevők igényéből történő kiindulás, és az ahhoz történő alkalmazkodás.

A szakirodalom alapján a kereskedelem koncentrációja, és a nagyméretű láncok, illetve nagy-alapterületű kiskereskedelmi üzletek terjedése az egyes országok között lévő különbségek mellett piactársadalmi viszonyok között általános tendencia. Ez a trend a vertikum erőviszonyainak megváltozásához és a kereskedelem pozíciójának megerősödéséhez vezetett szinte mindenütt a világban, azon belül az Európai Unióban és az Egyesült Államokban. (Agárdi – Bauer [2000], Dobson Consulting [1999], Seres [2006], US Census Bureau [2000], Wiesel et al. [1999])

A koncentráció összefügg a kereskedelem egyre nagyobb részének globalizálódásával, nemzetközivé válásával, és ennek részeként egyre több ország piacán a multinacionális vállalatok részarányának növekedésével. Ez a világjelenség a kereskedelmi láncok válasza a fejlett országok belföldi piacainak telítettségére, az új, fejlődő piacok (Kelet-Európa, Kína, Oroszország stb.) szerepének növekedésére, továbbá egyes országok (például Franciaország, Spanyolország) esetében a szigorodó verseny szabályozásra. A nemzetközivé válást segítette elő a szabadkereskedelmi egyezmények elszaporodása, amely az áruk szabad áramlásával a nagy kereskedelmi láncok elterjedését is magával hozta. A kommunikációs és információs technológia költségének csökkenése és gyakorlati használhatóságának bővülése szintén hozzájárult a multinacionális vállalatok hatékonyabb növekedéséhez (Eurostat [2001]).

A kisárutermelők szempontjából a kereskedelmi koncentráció folyamatában fel kell figyelni egy nagyon fontos jelenségre. Ez annak ismeretében bír jelentőséggel, hogy a hazai mezőgazdaságban, és

azon belül a zöldség-gyümölcs kisárutermelésben többek között a multinacionális vállalatok által alkalmazott alacsony értékesítési és beszerzési árak miatt kialakult egy üzletlánc ellenes hangulat. Az alacsony árak alkalmazása azonban nemcsak a nagy mérettel függ össze, hanem számos országban a fogyasztói kereslet szerkezetének átalakulásával is. A világ legnagyobb kereskedelmi vállalata, a Wal-Mart belföldi üzletnyitási stratégiáját vizsgálva amerikai kutatók arra a következtetésre jutottak, hogy főként az Egyesült Államok dél-keleti területein, az alacsonyabb jövedelmű és kisebb városokat megcélözva alakította pozícióit (Franklin [2000]). Sem termékválasztékban, sem minőségben, sem a nyújtott szolgáltatások színvonalában és skálájában nem tartozik a felső kategóriába, és nincs is ilyen üzlettípusa, mert a megcélzott társadalmi réteg az alsó középosztályig tejed. Európa számos országában az alacsony árakat alkalmazó hiper- és szupermarketek térnyerése és a diszkontorientáció erősödése összefügg a jóléti modellek válságával és a magas munkanélküliséggel is. Az Európai Unió egyik legfejlettebb országában, Németországban ma a fogyasztók több mint felénél az ár a döntő vásárlási kritérium (Weitz [2005]). E folyamat hatása a fogyasztás polarizálódása az olcsóbb és a prémium termékekre.

A nagy láncok árorientációja tehát csak alkalmazkodik a fogyasztói kereslet átrendeződéséhez és azt

„A kereskedelmen belül a koncentráció és a globalizáció folyamata a legerőteljesebben és a legnagyobb mértékben a zöldség-gyümölcs ágazatot közvetlenül érintő élelmiszerkereskedelemben figyelhető meg. A világ legnagyobb 30 élelmiszer-kiskereskedelmi lánc egyre nagyobb hányadát adja a globális élelmiszerpiacnak.”

közvetíti a termelés felé. A kormányzati megszorítások hatására Magyarországon is az ilyen, a vásárlóktól induló árorientáció erősödésére lehet számítani.

A kereskedelmen belül a koncentráció és a globalizáció folyamata a legerőteljesebben és a legnagyobb mértékben a zöldség-gyümölcs ágazatot közvetlenül érintő élelmiszerkereskedelemben figyelhető meg. A világ legnagyobb 30 élelmiszer-kiskereskedelmi lánc egyre nagyobb hányadát adja a globális élelmiszerpiacnak. (M+M Planet Retail [2002], [2003]). Hasonló a helyzet Magyarországon

is. Az általános profilú élelmiszer-kiskereskedelemben már 2003-ban a mindössze 0,15%-os számarányú 30 vállalatnál összpontosult az árbevétel közel 62%-a, a 95%-os számbeli részesedésű 18426 mikro-vállalkozás az árbevételnek csak közel 18%-át bonyolította (Seres [2006]).

A kereskedelem, és azon belül különösen az élelmiszerkereskedelem koncentrációját növelik a vállalati összeolvadások, felvásárlások és fúziók, továbbá a beszerzési és értékesítési társulások terjedése (Müller – Hagedorn [2003], Seres [2006]). Új tendencia az önmagukban is nagyméretű kereskedelmi láncok beszerzési társulásai (Magyarországon példa erre a PROVERA, amely a Cora, a Profi és a Csemege-Match beszerzéseit integrálja), továbbá az, hogy a legnagyobb nemzetközi kereskedelmi konszernek egyre nagyobb része stratégiai szövetségre lép egymással és világméretűben exportálnak. Ennek következtében egyre több országban egyenlőtlenség alakul ki a kereskedelmi struktúrában: viszonylag kevés számú konszern, szövetség és társulás uralja a piacot.

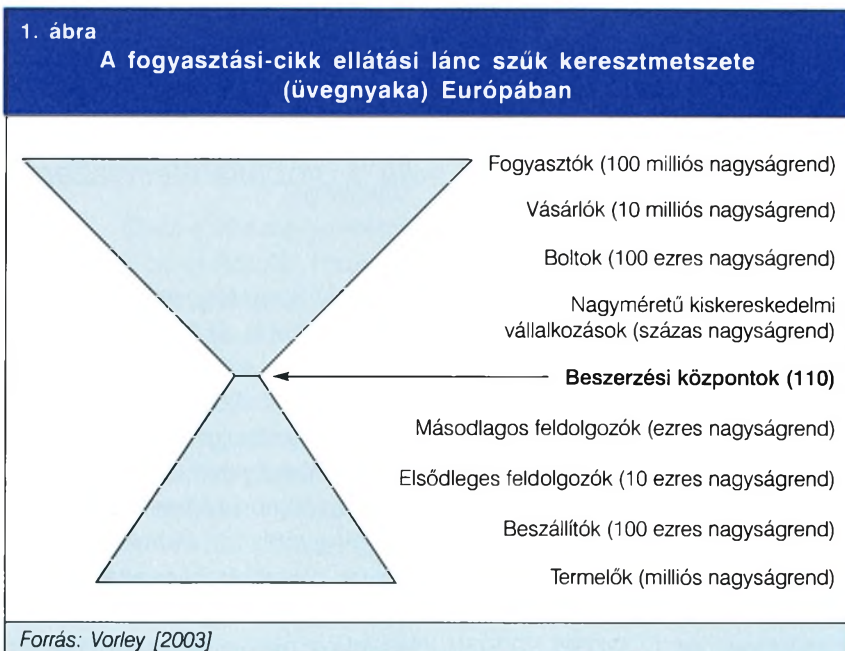
A nagyobb mértékű koncentrációs folyamat a kereskedelemben később kezdődött, mint a termelésben és 1989 körülre tehető. Az egyre korszerűbb kommunikációs és informatikai technológiákkal alátámasztott globalizáció folyamatának erősödése – amely a kereskedelemnek jobban kedvezett, mint a termelésnek – miatt azonban a trend megfordult: a gazdaság egyes területein, és azon belül a zöldség-gyümölcs ágazatban a kereskedelem koncentrációja jelentősen meghaladta a termelését. Alapvető probléma, hogy a világ számos országában és hazánkban is, a zöldség-gyümölcs kisárutermelés átalakulása nem tudta követni a kereskedelemét.

A zöldség-gyümölcs ágazat szempontjából fontos tendencia, hogy az elmúlt években a koncentráció hatására alapvetően megváltozott az ellátási lánc természete. Régebben a termelők uralták a disztribúciót, amelynek során a nagykereskedők és a kiskereskedők hálózatán keresztül értékesítették a termékeket a fogyasztóknak. A kereskedelmi koncentráció hatására azonban a kis- és nagykereskedelem integrációja is növekszik. Az élelmiszer-kiskereskedelmi cégek egyre nagyobb része olyan konszernek, vállalatcsoportok (szövetségek) és társulások része, amelyek a termelők és a kiskereskedelem kapcsolatából a költségcsökkentés érdekében kiiktatják a klasszikus nagykereskedelmet, és integrálják a nagykereskedelmi funkciót is, fejlett logisztikai rendszerek alkalmazásával, regionális raktárakra építve (Dobson [2002]).

E tendencia mellett ugyanakkor a zöldség-gyümölcs kisárutermelők nem számíthatnak arra, hogy a nagy kereskedelmi láncok fognak közvetlen kisárutermelést integráló szerepet betölteni, mert ezek jobban szeretnek egy-két nagyobb olyan termékpályás disztribúciós szervezettel vagy közvetítővel tárgyalni, amelyek elvégzik a kisárutermelői választék, mennyiség és minőség kiskereskedelmi kínálattá történő átalakítását – bajlódjanak azok a több száz vagy több ezer kisárutermelővel.

A zöldség-gyümölcs kisárutermelők helyzete szempontjából fontos a kereskedelem beszerzési és az értékesítési koncentrációjának megkülönböztetése, mivel a termelők nem a kereskedelem értékesítési, hanem a beszerzési koncentrációjával találkoznak (Juhász – Seres – Stauder [2005/I.]). Ennek alapján Európában a kereskedelem koncentrációjának az ellátási láncra gyakorolt egyik legfontosabb hatását mutatja az 1. ábra.

Eszerint Európában az ellátási lánc szűk keresztmetszete (üvegnyaka) a kereskedelem beszerzé-

se. Ennek következtében a kereskedelem beszerzése és a termelés között igen nagy számbeli és méretbeli különbség van.

A legkiszolgáltatottabb pozícióban az elaprózott kínálatl rendelkező kisárutermelők vannak. Különösen igaz ez Magyarországra, és azon belül a zöldség-gyümölcs ágazatra, ahol döntően olyan önálló kisárutermelők vannak, amelyek egymástól függetlenül termelnek, és egymástól függetlenül hozzák meg termelési és értékesítési döntéseiket (Szeremley – Márton [2000]). Ezért az értékesítés szervezettsége alacsony mértékű, a 100 körüli TЭСZ az összes termékforgalomból kb. 20%-al részesedik, míg az EU-ban a termelői közös szervezetek átlagos részesedése 40%, egyes országokban viszont eléri a 70–75%-ot.

Az Egyesült Államokban a termelőkre gyakorolt hatásokat már jó néhány éve elkezdtek vizsgálni, mert a drasztikus mértékű kereskedelmi koncentráció a kilencvenes évek második felében vette kezdetét. Az első felmérések szerint a termelők, beszállítók egyrészt kedvezőtlenebb alkupozícióba kerültek, másrészt tartanak az új, az eddigiektől gyökeresen eltérő marketing és kereskedelmi eszközök széleskörű elterjedésétől, továbbá attól, hogy termékeiket egyre kevesebben és koncentráltabban vásárolják.

A kereskedelmi koncentráció termelőkre gyakorolt hatásának egyik legnagyobb konfliktusokkal terhelt területe a beszerzési ár. A 2. ábra az Egyesült Királyság példáján ennek okát mutatja az ország versenyhivatalának 2000-ben végzett vizsgálata alapján.

A 2. ábra alapján összefüggés mutatható ki a vizsgált vállalatok piaci részesedése, mérete és a beszállítóknak fizetett ár között. A legalacsonyabb, az átlagnál 3%-kal alacsonyabb árszínvonalat a legnagyobb méretű és legnagyobb piaci részesedésű lánc, a Tesco fizette a beszállítóinak.

Nagyon érzékenyen érinti a kisárutermelőket, hogy a kereskedelmi koncentráció mellett a hatékonyság növeléséhez elengedhetetlen a megfelelő szervezeti átalakítás, a fejlesztés és a racionalizálás. Ez az ellátási lánc irányítását (ellátási lánc menedzsment) kell, hogy a leginkább érintse, mivel ezzel érhető el a legnagyobb költ-

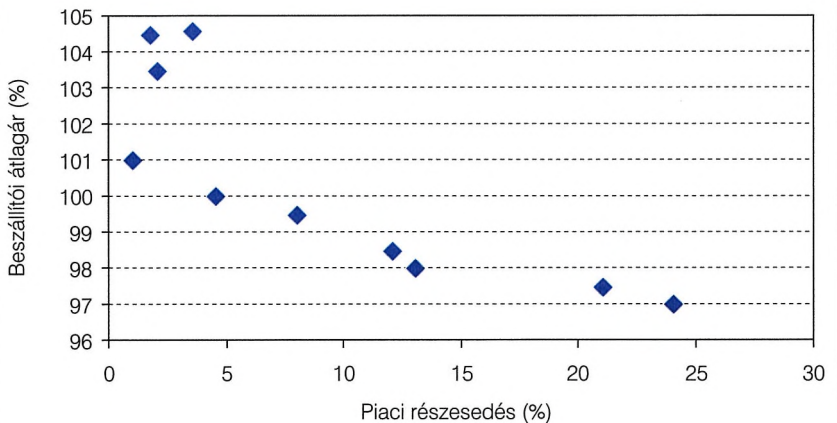
ségmegtakarítás. Az eszközök és módszerek igen változatosak, az információs technológia rohamos fejlődése is új lehetőségeket nyújt (Szücs [1999]), a legtöbb esetben azonban egyértelműen akkor érhető el a legjobb eredmény, ha a beszállító és a kiskereskedelmi lánc között a hagyományosnál szorosabb kapcsolat alakul ki (hosszú távú megállapodások, stratégiai szövetségek, EDI, ECR). Ez a folyamat különösen a kisárutermelőkre hat hátrányosan, mert a koncentrálódó kereskedelem csak a hasonló struktúrájú és nagyságrendű, és hasonló logisztikát alkalmazó beszállítói réteggel tudja a hatékonyságát növelni.

Mi a kisárutermelők és az államok válaszreakciója a kialakult helyzetben? A fő tendencia az, hogy a kisárutermelői, beszállítói szövetségek és érdekképviseleti szervezetek elsősorban az államtól, és azon belül a piacfelügyeletől várják a versenyhátrányuk csökkentését. A termelők nyomására ezért az állami szervek piacszerkezeti vizsgálatokat és versenyelemzéseket végeznek, és azok alapján elsősorban a verseny- és kartelljog eszközeivel, továbbá piacsabályozással próbálkoznak a kereskedelmi koncentráció ellen hatni, és viszonylag kisebb szerepet kap, illetve kevésbé jelentkezik a kistermelőknek a világgazdasági folyamatokhoz történő alkalmazkodása.

A szakirodalom alapján a kereskedelemre irányuló piac-felügyeleti és versenyszabályozási korlátozó eszközök hatékonysága sok esetben megkérdőjelezhető. Nemzetközi hatásvizsgálatok szerint a kiskereskedelem korlátozása, illetve szabályozása vagy

2. ábra

Az első tíz Egyesült Királyságbeli kiskereskedelmi lánc piaci részesedése és a beszállítóiknak fizetett árszínvonal

Forrás: Vorley [2003]

semleges vagy negatív hatásokat okoz a termelés és a kereskedelem kapcsolatában. Másrészt minél inkább szabályozott a kereskedelem, annál inkább csökken a versenyképes ágazatok és versenyképes vertikum kialakulásának lehetősége (Juhász – Seres – Stauder [2005/II]).

A fúziók, kartellek tekintetében például egyfelől igaz, hogy ha ennek nyomán egy kereskedelmi lánc monopolhelyzetbe kerül, akkor lehetősége van rá, hogy emelje a fogyasztói árakat vagy csökkentse a fogyasztóknak kínált áruk választékát. Ilyen esetben nemcsak a fogyasztó kerül kiszolgáltatott helyzetbe, hanem a beszállítók is, ezért ilyen fúziók megakadályozása alapvető érdeke a gazdaságnak. Másrészt azonban az EMD (European Marketing Distribution) egyik tanulmánya szerint Európában a kartelltörvény alapján a gyakorlatban csak nagyon kevés kereskedelmi fúziót sikerül megakadályozni. Ennek alapvető oka az, hogy egyrészt a piacfelügyelet csak egyedi esetek kezelésére alkalmas és csak akkor, amikor bizonyítható a gazdasági erőfölénnyel való visszaélés. Az egyedi esetek kezelése azonban nem változtatja meg a koncentráció tendenciáját. Másrészt a monopolhelyzetet csak releváns piacokon, az egyes termékek, illetve termékcsoportok esetében, továbbá helyi, regionális szinten (településeken, illetve azon belül) van értelme vizsgálni. Ebből eredően a több ezer, vagy a nagy-alapterületű egységek esetében több tízezer cikket forgalmazó kereskedelemben jóval nehezebb az erőfölény bizonyítása, kimutatása, mint a homogénebb profilú termelésben.

Nemzetközi tapasztalatok szerint a piacsabályozás sok szempontból a céljával ellentétes hatásokhoz vezetett, a kereskedők helyzetét javította, vagy a fogyasztók és a beszállítók helyzetét rontotta, például a beszerzési ár alatti értékesítés tiltása esetén. Ezért Írországból például a szabályozás eltörlését kezdeményezték, Ausztriában el is törölték, Angliában pedig be sem vezették. Több EU tagországban – Franciaországban, Spanyolországban, Portugáliában, Olaszországban és Németországban – azonban a komoly negatív tapasztalatok ellenére is alkalmazták (Bassola – Zubriczky [2005]).

A piacfelügyeleti és piacsabályozási eszközök nem megfelelő hatékonyságának alapvető oka az, hogy ezek enyhíthetik ugyan a méretek különbségéből eredő konfliktusokat, de a kereskedelmi koncentráció tendenciáját alapvetően nem képesek megváltoztatni. (Ennek ellenére a kis méretből eredő hátrá-

nyok piacfelügyeleti és piacsabályozási eszközökkel történő mérséklésének szükségessége nem kérdőjelezhető meg.)

A KISÁRUTERMELŐK ALKALMAZKODÁSÁNAK JELENTŐSÉGE

A téma aktualitását az adja, hogy a szakirodalom alapján a kereskedelmi koncentráció folyamatában általában azoknak a termelőknek, illetve alapanyag-termelőknek válik a legkedvezőtlenebbé a helyzete és leggyengébbé a pozíciója, illetve azoknak kell szembenézni a legnagyobb kihívásokkal, amelyek kis mérettel és elaprózott kínálattal rendelkeznek. (Conseil [1997]). A hazai zöldség-gyümölcs szektorban ennek jelentőségét mutatja, hogy a kis- és közepes méretű családi árutermelő vállalkozásokból származik az összes termelés kb. 80%-a (Erdész Fné [1994]).

A zöldség-gyümölcs árutermelés és forgalmazás az átlagostól jelentősen eltérő sajátosságokkal rendelkezik. A legfontosabbak:

- Friss, romlandó termékkörrel van szó.
- A munka- és kézimunka-igényes áruterelésben a kis (és közepes) méret adottság.
- Az áruterelés szezonálítása.

A zöldség-gyümölcs szektorban a nagyméretű kereskedelmi láncok szerepének növekedése a fogyasztói értékesítésben, illetve az értékesítési csatornák struktúrájában az egyes országokban meglévő különbségek mellett általános tendencia. A hazai élelmiszerkereskedelem nagymértékű koncentrációja miatt hazánkban is ennek a tendenciának az erősödésére lehet számítani. Ez egyrészt növeli az alkalmazkodási kényszert, másrészt a beszállítani tudó kisárutermelők részére a nagy láncok és feldolgozók potenciálisan jóval biztosabb piacot, illetve jóval nagyobb termelési, értékesítési és vevőfizetési biztonságot jelentenek, mint a kisebb méretű kereskedelmi boltok.

Az Európai Unió zöldség-gyümölcs szektorában a termelői közös szervezetek jelentős szerepet töltenek be a termelésben, az elsődleges feldolgozásban és az értékesítésben, továbbá számos piacsabályozási funkciót is betöltenek. Ezért Magyarország számára harmonizációs követelmény ezen szervezetek elterjesztése, hatékony működése, illetve a kisárutermelők alacsony együttműködési készségének növelése.

A vizsgálat kiindulópontja az, hogy a kereskedelem koncentrációja a zöldség-gyümölcs kisáruterme-

lők által nem megváltoztatható fejlődési tendencia, ezért ehhez alkalmazkodniuk kell.

A kutatás az alkalmazkodás tekintetében a kisárutermelők marketingszemléletű stratégiai gondolkodásmódjával, az ezzel kapcsolatos problémákkal, azok megoldási lehetőségeivel, továbbá a kisárutermelésen belüli tényezőket kiegészítő makroszintű támogatási és ösztönzési rendszerrel kíván foglalkozni.

Mivel a zöldség-gyümölcs áruterelés jelentős részének kézimunka-igényessége miatt a kis méret adottság, a kutatás nem a méret növelése, hanem a kis méret mellett a gazdasági potenciál (a gazdasági erő, a verseny- és alkalmazkodóképesség) erősítése, növelése irányába keresi a megoldást.

A téma jelentőségét és perspektivikus jellegét az adja, hogy a mezőgazdaság, és azon belül a magyar mezőgazdaság egyik jelentős ágazatának élő, aktuális hosszú távú problémájával és annak megoldási lehetőségeivel kíván foglalkozni. A zöldség-gyümölcs ágazat 20%-át adja az agrártermelésnek és a legnagyobb export árbevételt éri el az összes ágazat közül: termelésének közel 50%-át külföldön értékesíti. Az EU 10 új tagországa között Lengyelország után a második legnagyobb termeszto. Fertő vizsgálatai szerint a hazai zöldség-gyümölcs ágazat az öt legfontosabb referencia-piacon (világpiac, fejlett országok, Európai Unió, fejlődő országok, kelet-közép-európai országok) komparatív előnnyel rendelkezik (Fertő [2006]). Ezért fontos, hogy erőteljesen fejlődjön, növelje a foglalkoztatottságot és a vidék megtartó erejét.

A hazai beszállítás vizsgálata alapvető jelentőségű az export szempontjából is, mivel közvetlenül vagy közvetve a kisárutermelők hazai beszállítási lehetőségeinek bővülésén keresztül vezet az út a külföldi nagy láncoknak és feldolgozóknak történő szállításhoz.

A kutatás az ellátási lánc és a termékpálya folyamat-jellegét és a marketing szemléletet szem előtt tartva foglalkozik a témával, illetve a mezőgazdasági kisáruterelés olyan területeire koncentrál, amely a termékpálya egyes elemei, illetve szereplői (kisáruterelés, nagyméretű kereskedelem) közötti kapcsolattal vannak összefüggésben.

A NAGYMÉRETŰ KERESKEDELEM ÉS A KISÁRUTERMELÉS KÖZÖTTI KONFLIKTUS TERÜLETEI

A kutatás célja annak vizsgálata, hogy a zöldség-gyümölcs ágazatban melyek a mezőgazdasági kisárutermelők marketingszemléletű verseny- és al-

kalmazkodóképessége növekedésének tényezői a kereskedelem koncentrációs folyamatában, továbbá melyek lehetnek a lehetséges alkalmazkodási stratégiák. Konkrétabban a kutatás azt vizsgálja, hogy milyen tényezők nehezítik a mezőgazdasági kisárutermelők belföldi nagyméretű belföldi bolti kiskereskedelmi egységekbe történő beszállításának növekedését, illetve melyek a bővülés feltételei.

Elemezni kívánja a kisárutermelők marketing-szemléletét, marketingstratégiáját (piaci, értékesítési stratégia és termékmarketing). Alapvető vizsgálati kérdés, hogy a kisárutermelők marketingszemlélete és marketingstratégiája mennyire vevőorientált, mennyire jellemző a nagyméretű kereskedelem szükségleteinek felderítésére és kielégítésére való törekvés, mennyire tudtak elszakadni az 1989. év előtti évtizedekre jellemző termelés-centrikusságtól?

A kutatás vizsgálja a nagyvevői igények és a kisáruterelés közötti konfliktusokat a mennyiség (kínálati koncentráció), a választék, a specializáció vagy diverzifikáció (egyedi termékek vagy olcsóbb napi tömegtermékek) a minőség, a termelés szezonálítása és a termékek romlandósága, mint adottság tekintetében, továbbá a nagyméretű kereskedelmi egységek árorientáló szerepéből és a kínálati koncentráción alapuló termelői árak hiányából eredő konfliktusokat. Tárgya a heterogén mennyiségű, minőségű és árú termékínálatnak a vevői igényeknek megfelelő átalakítása, egységesítése és a kínálati koncentráció növelésének lehetőségei.

Vizsgálati kérdés, hogy a kisáruterelői szférában a marketingszemléletű innovációnak, az innovatív szemléletmódnak és a megújulási készségnek (új termékek, új termelés-szervezés, új módszerek, új technikai eszközök, új technológiák, stb.) milyen szerepe van az alkalmazkodásban.

A zöldség-gyümölcs kisáruterelőknak nagyon gyengék a pozíciói a logisztikában (árúvá készítés, tisztítás, kiserelés és csomagolás, a szállítás és szállítási ütem, a készletezés, raktározás), ezért fontos kutatási feladat az itt jelenkező problémák és azok megoldási lehetőségek vizsgálata. Továbbá annak elemzése, hogy az innováció keretében hogyan tudnak alkalmazkodni, kapcsolódni a nagyméretű kereskedelmi egységekben a logisztikában (beszerzésben, készletezésben és értékesítésben) alkalmazott fejlett technikai-technológiai-informatikai és szervezési módszerekhez és eszközökhöz. A nagyvevők igényéhez és a kisáruterelőknak méretéhez igazodó új megoldási lehetőségek a logisztikában, illetve a

zöldség-gyümölcs termékpálya szervezésében (a termelői közös szervezetek új logisztikai funkciói, logisztikai centrumok, bázisok és logisztikai körzetek kialakítása, stb.)

Feladata a kutatásnak annak elemzése, hogy a kereskedelmi koncentráció és a verseny egyidejű erősödése milyen magatartásra és megoldásokra készíteti a kisárutermelőket. Vizsgálja a sikeres, beszállítóvá vált, és a sikertelen kisárutermelők közötti különbségek okait, a külföldi sikeres példák hazai adaptációjának lehetőségeit, feltételeit.

HELYZETÉRTÉKELÉS

A kereskedelmi koncentráció egyik következménye a nagyméretű kereskedelem és a kisárutermelés közötti, a méretek különbözőségéből eredő konfliktusok felerősödése a mennyiség, a választék, a minőség és az ár, továbbá a logisztikai rendszer és az innováció tekintetében.

Világszerte, és azon belül az Egyesült Államokban és az EU-ban is megfigyelhető tendencia, hogy a kisárutermelők jelentős része elsősorban a piac-felügyeletre és piacszabályozásra irányuló állami eszközöktől várja a megoldást, az államon keresztül próbál hatni a kereskedelemre. Ezek az eszközök azonban csak egyedi esetek és egyes területek kezelésére és szabályozására képesek (például a monopóliumhelyzettel való visszaélés olyan egyedi esetei, mint a fizetési határidő, a beszerzési ár alatti értékesítés, a polcpénz) de nem tudják megváltoztatni a kereskedelmi koncentráció tendenciáját, illetve a nagyméretű kereskedelem és a kisárutermelés közötti alapvető konfliktusokat. E felismerés hatására a kisárutermelők szemléletváltása, és ennek keretében az alkalmazkodás kerül előtérbe.

A hazai zöldség-gyümölcs kisárutermelői szektorban a fő probléma az, hogy a kisárutermelők többsége nem hajlandó lemondani az önállóság egy részéről és kooperációkkal, társulásokkal növelni a gazdasági potenciált. Továbbra is külön-külön kívánják meghozni a termelési és értékesítési döntéseiket. Ennek a következő okai vannak:

- A fekete és szürke szektor jelentős aránya csökkenti a kisárutermelők érdekeltségét az alkalmazkodásban.
- A kisárutermelésre alapozott korszerű kooperáció és társulás hagyományainak hiánya.
- A kisárutermelők nem, vagy nehezen tudják magukat túltenni azon az általuk negatívnak tartott

pszichológia hatásán, amit az önállóság egy részének elvesztése okoz.

- Az a magyar individualista mentalitás, hogy ha van tíz kisárutermelő, akkor azok legszívesebben „tízfelé mennének”. Ráadásul a falusi gazdák jelentős része nehezen fogadja be az újat, az innovációt, és gyanakvó természetű még a kisárutermelő társaival szemben is.

Ilyen körülmények között azonban nem lehet jelentősen csökkenteni a konfliktusokat a nagyméretű kereskedelem és a kisárutermelés között. A hazai megoldás alapfeltétele a kisárutermelők szemléletének és stratégiai gondolkodásmódjának alapvető megváltozása. Ennek lényege: a kereskedelemre történő „mutogatás” és az állami eszközöktől remélt „megváltó” szerep helyett a kereskedelem koncentrációjához történő alkalmazkodás. Erre azért is szükség van, mivel az értékesítés csatornáiban a nagyméretű kereskedelem részarányának növekedése a tendencia.

Három alapvető stratégiai lehetőségük van. Az egyik, hogy azt kell nézniük hol tudnak nagy mennyiségben szállítani, és ezeken a területeken termelési és értékesítési kooperációval, társulásokkal, továbbá a termékpályán szolgáltatási, logisztikai rendszerek, közvetítő szervezetek létrehozásával, illetve igénybe vételével meg kell teremteniük a kínálati koncentráció és az azon alapuló versenyképes ár feltételeit. A másik a nagyméretű láncok, társulások, illetve nagy-alapterületű kereskedelmi egységek kínálatában a nagygyártóvállalatok között szabadon hagyott piaci rések, ahol kiegészítő szerepet tölthetnek be. A harmadik pedig a nagyméretű kereskedelmen kívüli rés piacok. Ide tartozik például a nagybani piac, a fogyasztói piacok, a társulásokhoz nem csatlakozott önálló kiskereskedők, kis szakboltok, a speciális, kishasznos termékek, illetve szakosodás réstermékekre, továbbá a kisárutermelők általi direkt fogyasztó értékesítési formák. Azonban azzal kell számolniuk, hogy a nagyméretű kereskedelmen kívüli, a fekete és szürke zónát is magában foglaló rés piacok aránya a nemzetközi tendenciáknak megfelelően, továbbá a fekete kereskedelemmel szembeni hatékonyabb állami fellépéssel párhuzamosan várhatóan csökkeni fog.

A kis méretből eredő hátrányos helyzet miatt a hazai kisárutermelők saját erőfeszítései önmagukban nem elegendőek, versenyképességük növekedéséhez szükség van állami támogatási és ösztönzési eszközökre. Az állami eszközöknek azonban csak kiegészítő szerepük van, mert ha a kisárutermelők

stratégiai gondolkodásmódjának problémái nem oldódnak meg, akkor ezek hatástalanok. Ezért az állami támogatási és ösztönzési rendszert az alkalmazkodás és az innováció segítésére és kikényszerítésére, és ezen belül a termeltető és termékpályás funkciókat ellátó termelők közös szervezetek, továbbá termékpályás logisztikai szolgáltató intézmények, korszerű logisztikai centrumok-bázisok-körzetek elterjedésének segítésére kellene koncentrálni.

A téma megközelítési módjának (a marketing-szemléletű alkalmazkodásnak) a jelentősége abban van, hogy a zöldség-gyümölcs kisárutermelés jövőjében, szerepében döntő szerepe lesz e szféra stratégiájának és a kisárutermelési szektoron belüli, a kisárutermelők saját döntési hatáskörébe tartozó tényezők szerepének. Azaz, a jövőbeni szerep elsősorban magukon a kisárutermelőkön múlik. Elhibázott stratégia és késve történő reagálás esetén a hazai zöldség-gyümölcs kisárutermelők többsége a koncentrációs folyamat egyik vesztese lehet. Ha ugyanis a kis- és törpebirtokon alapuló kisárutermelők nem csökkentik egymástól való elszigeteltségüket, akkor a legnagyobb részarányú piacon, a koncentrált, nagyméretű kereskedelemnél döntő többségük működésképtelenné és életképtelenné fog válni.

IRODALOM

- AGÁRDI IRMA – BAUER ANDRÁS [2000]: Az élelmiszerkereskedelmet alakító stratégiai tényezők és a kiskereskedelem változásai az Európai Unióban és Magyarországon. Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Marketing Tanszékének kiadványa.
- AGRÁRGAZDASÁGI KUTATÓ INTÉZET (szerkesztő: Juhász Anikó) [2005]: Piaci erőviszonyok alakulása a belföldi élelmiszerpiac szereplői között. 2005/3. szám.
- AGRÁRGAZDASÁGI KUTATÓ INTÉZET (szerkesztő: Kartali János) [2004]: A főbb agrárágazatok piaca jutásának feltételei az EU csatlakozás küszöbén. I. kötet: növényi termékek. 2004/1.
- AGRÁRGAZDASÁGTAN (szerkesztő: Dr. Szénay László és Dr. Villányi László) [2000]. Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, Budapest.
- AGRÁRMARKETING (szerkesztő: Lehota József és Tomcsányi Pál) [1994]. Mezőgazda Kiadó, Budapest.
- Bakucs Zoltán – Fertő Imre [2005]: Marketing Margin and Price Transmission on Hungarian Pork Meat Market. *Agricultural Business* Vol. 21 (2) pp. 273–286.
- BASSOLA BÁLINT – ZUBRICZKY BARBARA [2005]: A vevői erő és a beszerzési ár alatti értékesítés versenyjogi megítélése a nemzetközi tapasztalatok tükrében. *Külgazdaság*, 2005/5-6. 45–58. o.
- BAUER ANDRÁS – BERÁCS JÓZSEF [1992]: *Marketing*. Aula Kiadó, Budapest.
- Conseil de la concurrence avis N° 97-A-04 du janvier 1997 relatif a diverses questions portant sur la concentration de la distribution www.assemblee-nat.fr/legislatures/11/pdf/rap-info/2072_34.pdf
- COTTERILL, R.W. [2002]: An Antitrust Economic Analysis of Stop&Shop's Proposed Acquisition of the Big V Shop Ritesupermarket Chain, Food Marketing Policy Center Research Report, No. 63.
- DER HANDEL: Gepragt von massiven Konzentrationsprozessen. www.emd-ag.com/d/markt002.shtm
- ÉLELMISZERGAZDASÁGI MARKETING (szerkesztő: Lehota József) [2001]. Műszaki Kiadó.
- ERDÉSZ FERENCNÉ [1994]: Az EU-csatlakozás hatása a zöldség- és gyümölcságazatra. In: EU Tanulmányok V. Integrációs és Fejlesztéspolitikai Munkacsoport. Főszerkesztő: Dr. Inotai András. 144–166.o.
- EUROSTAT [2001]: Distributive trade in Europe. European Commission, Luxemburg, pp. 227.
- FERTŐ IMRE – SZABÓ G. GÁBOR [2004]: értékesítési csatornák választása a magyar zöldség-gyümölcs szektorban. *Közgazdasági Szemle*, LI. évf., 2004/1. 77–89. o.
- FERTŐ IMRE [1996]: A vertikális koordináció a mezőgazdaságban. *Közgazdasági Szemle*, XLIII. évf., 1996/11. 957–971. o.
- FERTŐ IMRE [2005]: Vertically Differentiated Trade and Differences in Factor Endowment – The Case of Agri – Food Products between Hungary and the EU. *Journal Agricultural Economics*, Vol.56.(1) pp. 117–134.
- Fertő Imre [2006]: Az agrárkereskedelem átalakulása Magyarországon és a Kelet-közép-európai országokban. MTA Közgazdaságtudományi Intézet. KTI Könyvek, 8.
- FORGÁCS KATALIN [1986]: A zöldség-gyümölcs szindróma. *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*.
- GAZDASÁGI VERSENYHIVATAL [2000]: Nagyméretű kiskereskedelem és versenyviszonyok. *Versenyhivatali Füzetek*, 2000/3.
- HARRISON, ALAN – REMKO I. VAN HOEK [2002] *Logistics management and strategy* Financial Times/Prentice Hall, 281. p.
- JUHÁSZ ANIKÓ – SERES ANTAL – STAUDER MÁRTA [2005/I.]: Methodological issues of retail concentration. *Studies in Agricultural Economics*. Agricultural Economics Research Institute, 2005, No. 103. p. 71–79.
- JUHÁSZ ANIKÓ – SERES ANTAL – STAUDER MÁRTA [2005/II.]: A kereskedelmi koncentráció hatásának egyes kérdései. *Közgazdasági Szemle*, LII. évf., 2005/10. 774–794. o.

- JUHÁSZ ANIKÓ [1999]: A vertikális kapcsolatok változásai a zöldség-gyümölcs ágazatban. Agrárgazdasági Kutató Intézet, 1999/10.
- KARTALI JÁNOS – STAUDER MÁRTA – ORBÁNNÉ NAGY MÁRIA [1997]: mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek marketing szemléletű vizsgálata. Agrárgazdasági Kutató Intézet.
- KNOLL IMRE [1999]: Élelmiszeripari logisztika. In: Hajdu Istvánné – Lakner Zoltán: Az élelmiszeripar gazdaságtana. Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, Budapest, 1999/a.
- KOHL, R.L. – UHL, J.N. [1990]: Marketing of Agricultural Products, MacMillan Publishing Company, New York.
- LAKNER ZOLTÁN – SAS PÁL [1998]: A zöldség-gyümölcs szektor versenyképességét meghatározó tényezők. „Versenyben a világgal” kutatási program. 4.sz. Műhelytanulmány.
- M+M PLANER RETAIL sajtó közlemények: www.planetretail.net/Home/pressReleases
- MKIK GAZDASÁG- ÉS VÁLLALKOZÁSELEMZŐ INTÉZET [2007]: Nagyméretű kereskedelmi láncok és beszállítóik kapcsolata. A Gazdasági Versenyhivatal megbízásából készített tanulmány.
- MOHÁCSI LÁSZLÓ – SZABÓ ZOLTÁN – SZEREMLEY BÉLA [2000]: Agrárjövők nemzeti intézménye a termékpályás szövetkezet. Agroinform Kiadóház, Budapest.
- MÜLLER – HAGEDORN, L. [2003]: Kooperationen im Handel. Grundlagen – Ansätze – Perspektiven. In: Joachim Zentes/Bernhard Swoboda/Dirk Morcshett (Hrsg.) Kooperationen, Allianzen und Netzwerke, Gabler, Wiesbaden.
- OECD [1996]: Institutional aspects of marketing systems of fresh fruit and vegetables: impacts on producers, buyers, consumers and markets.
- PAPP JÁNOS et al. [1999]: Versenyképes kertészeti ágazatok fejlesztési koncepciójának alapjai. MTA, Magyarország az ezredfordulón – Stratégiai kutatások, Budapest.
- PAPP JÓZSEF [2000]: Főbb mezőgazdasági ágazataink fejlesztési lehetőségei, különös tekintettel az EU csatlakozásra. Agrárgazdasági Kutató Intézet, 2000/9.
- PEARCE, DAVID W. (szerk.) [1993]: A modern közgazdaságtan ismerettára. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1998.
- PETERSON, H. C. – WISOCKI, A. – HARS, S. B. [2001]: Strategic Choice Along the Vertical Coordination Continuum. International Food and Agribusiness Management Review, 4. 149–166. o.
- REKETTÉ GÁBOR [1999]: A marketing új korszaka – az értékorientáció. Marketing & Menedzsment, 1999/6. 43–47.o.
- SERES ANTAL [2004]: A kistermelők nagyméretű kereskedelmi egységekbe történő beszállításának problémái a kereskedelem szemszögéből. I. és II. rész. Marketing & Menedzsment, 2004/1 (52–61.o.) és 2004/2 (53–63.o.)
- SERES ANTAL [2006]: Koncentráció a hazai kereskedelemben. MTA Közgazdaságtudományi Intézet kiadványa. MT-DP – 2006/14.
- STAUDER MÁRTA [2000]: Az élelmiszerek disztribúciós rendszerének fejlődése, különös tekintettel a logisztikára. Agrárgazdasági Kutató Intézet, 2000/8.
- SZABÓ MÁRTON [1995]: Változások az élelmiszerek disztribúciós rendszerében Magyarországon. Agrárgazdasági Kutató Intézet.
- SZAKÁLY ZOLTÁN – SZIGETI ORSOLYA – SZENTE VIKTÓRIA [1994]: Hagyományos magyar termékek marketinglehetőségeinek elemzése a vidékfejlesztés szempontjainak figyelembevételével. In: EU Tanulmányok V. Integrációs és Fejlesztéspolitikai Munkacsoport. Főszerkesztő: Dr. Inotai András. 465–496.o.
- SZEREMLEY BÉLA – MÁRTON JÁNOS [2000]: Agrártársulási lehetőségek, különös tekintettel a szövetkezetekre és az uniós csatlakozásra. Magyar Mezőgazdaság Kft.
- SZÜCS PÉTER [1999]: Nagykereskedelmi logisztika. Logisztikai Tudományos Füzetek, 1999/2.
- THURN LÁSZLÓ [2003]: A zöldség-gyümölcs ágazat piaci kilátásai az európai uniós csatlakozást követően. Magyar Zöldség-Gyümölcs Szakmaközi Szervezet és Terméktanács.
- US CENSUS BUREAU [2000]: 1997 Economic Census.
- Vorley, B. [2003]: Food, Inc., Corporate concentration from farm to consumer, UK Food Group, IIED, London
- WEITZ, R. [2005]: Diktat der Verbraucher. Handelsjournal/ Sonderausgabe, 2005/10.
- WIESER, R. – AIGINGER, K. – WÜGER, M. [1999]: Marktmacht im Lebensmittelhandel WIFO Wien Mai 1999
- WORTMANN, M. [2003]: Strukturwandel und Globalisierung des deutschen Einzelhandels WZB-discussion paper Wissenschaftszentrum berlin für Sozialforschung GmbH August 2003.

Juhász Anikó az Agrárgazdasági Kutató Intézet tudományos kutatója
Kürti Andrea az Agrárgazdasági Kutató Intézet tudományos kutatója
Seres Antal az MTA Közgazdaságtudományi Intézet tudományos kutatója